16. ULUSAL EĞİTİM BİLİMLERİ KONGRESİ, 5–7 EYLÜL 2007
GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ, EĞİTİM FAKÜLTESİ, TOKAT/ TÜRKİYE

Öğretmenlerin Sorumluluk Kazandırmada Kullandıkları Cezaların Öğrenciler Tarafından Algılanması

Alper YONTAR
Filiz YURTAL
Çukurova Üniversitesi
ayontar@cu.edu.tr
fyurtal@cu.edu.tr

ÖZET

Problem Durumu: Sorumluluğun gelişmesi için insanın sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerekir. Kişinin yetiştiği ortamda, kendisi için seçim yapma ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olma fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusu gelişemez (Cüceloğlu, 2002, s.211). Sorumluluğu geliştirme aktif bir uygulamadır. Öğrencilere kendi deneyimleriyle sorumluluk duygularını geliştirme ve sorumluluğu öğrenme fırsatları sunulmalıdır (McCabe & Rhodes 1992; akt: Ackerman, Hughs and Wilder, 1997). Sorumluluğu öğrenme ve sorumluluk alma sürecinde öğrenciye nasıl yaklaşılması gerektiği noktasında öğretmen tutumu önemli rol oynamaktadır.

Amaç: Bu araştırmanın amacı sınıf öğretmenlerinin sorumluluk kazandırmada kullandıkları cezaların etkililiğine ilişkin öğrenci algılamalarını ortaya çıkarmaktır.

Yöntem: Araştırmaya Adana il sınırları içinde belirlenen 12 ilköğretim okulu dahil edilmiştir. Örneklem belirlenirken iki süreç izlenmiştir. İlk olarak öğretmenlerin uyguladıkları cezaların etkili olup olmadığına ilişkin öğrenci algılamalarını belirlemek üzere, bahsedilen okulların 5. sınıflarına devam eden 412 (184'ü kız, 228'i erkek) öğrenciye "Sorumluluk Kazandırmada Ceza Uygulamaları" (SKCU) anketi uygulanmıştır. İkinci olarak veri geçerliliğini arttırmak için daha önce belirlenen örneklem içerisinden 24'ü kız, 24'ü erkek olmak üzere 48 öğrenciyle görüşme yapılmıştır. Anket ve yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacılar tarafından hazırlanmış, anket soruları da görüşme soruları gibi açık uçlu olduğundan her iki veri toplama aracından elde edilen veriler nitel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir.

Bulgular: Sorumlulukların yerine getirilmediği 14 farklı spesifik durum için öğrencilerden alınan yanıtlar incelendiğinde ceza içeren öğretmen davranışları içerisinde en çok sözel olumsuz cezalara rastlanmaktadır. Sözel olumsuz cezalar içerisinde ise en çok tekrarlanan ifade "kızıyor", "bazen / biraz kızıyor" (%25) ifadeleridir. Fiziksel cezalar arasında en sık rastlananı "dövüyor" (%3) olmuştur. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kendilerindeki olumlu davranış değişikliğinin kalıcı düzeyde olduğunu belirttiği görülmektedir. Öğrenci yanıtları incelendiğinde ceza içermeyen yaptırım tercihlerinin (%41) ceza içeren yaptırım tercihlerine (%15) oranla daha fazla olduğu göze çarpmaktadır.

Sonuç: Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin yerine getirilmeyen sorumluluklarla baş etmede ceza içermeyen yöntemlerin yanında ceza içeren yöntemlere de başvurdukları, cezalar içinde ise en çok sözel olumsuz cezaları kullandıkları anlaşılmıştır. Öğrencilere göre öğretmenlerin uyguladıkları yaptırımlar genel olarak etkili olmakla birlikte bazen bu etkinin kısa süreli olduğu ortaya çıkmıştır. Çocuğa sorumluluk kazandırmak için ceza gibi dış denetimli disiplin gerektiren uygulamalar yerine, davranışının sonuçlarını yaşama fırsatı verme gibi iç denetimli disiplin geliştirici ceza içermeyen yaptırımların tercih edilmesi, öğrencilerin sorumluluk kazanmalarında daha etkili bir yol olarak görülebilir.

Anahtar Kelimeler: Sorumluluk, Ceza, Sınıf Yönetimi, Sınıf Öğretmeni.

ABSTRACT

Problem Situation: Improving responsibility of a person who must be grows up in an environment being taken responsibility. Sense of responsibility will not improve if a person can not make a choice for himself/herself and have opportunity for responsibility of his/her choices (Cüceloğlu, 2002, p.211). Improving responsibility is an active

process. Opportunities for improving sense of responsibility and learning responsibility are given to students. (McCabe & Rhodes 1992; cited: Ackerman, Hughs and Wilder, 1997). In learning and having responsibility process, teacher attitude plays an important role on developing students' behavior.

Purpose: The aim of the study is to determine of students' perceptions about efficiency of used punishments for improving responsibility using elementary school teachers.

Method: Twelve elementary schools in Adana province has been taken for research. Two procedures are followed for determination of sample. Firstly, "Punishment Applications in Improving Responsibility Survey" was applied to the 412 students (184 girls, 228 boys) attending 5th grades of the schools to measure of efficiency of punishments used by teachers for improving responsibility. Secondly, it was made an interview with the 48 students (24 girls, 24 boys) taken from the sample for improving the validity of the data. Survey and semi-structured interview form were prepared by researchers; because of the survey questions were open-end ones like the interview questions, obtained data were analyzed by qualitative analysis method.

Results: When evaluating the students' answers for the 14 specific situation in which responsibilities were not fulfilled, it was encountered mostly the negative verbal punishments in teachers' behavior. In negative verbal punishments of teachers, "dressing" and "occasionally dressing" were frequently expressed by students (25%). As physical punishments expressed by most of the students was "beating" with the (3%). Most of the students stated that their positive behavior improving was permanent. When the students' answers were investigated, it was seen that sanction preferences having no punishment (41%) were more than having punishment (15%). Consequently, students generally preferred sanctions having no punishment like "warning" and "advise" instead of negative verbal and physical punishment.

Conclusion: According to the study results, teachers have been using sanctions having punishment in addition to sanctions having no punishment for improving responsibility, and mostly they prefer negative verbal punishment for this purpose. These punishments are efficient for improving responsibility, but they affect the students for short period. Instead of applications which need external auditing discipline like punishment, it must be preferred that inner auditing discipline like living opportunity of their behaviors' results must be given to students.

Key words: Responsibility, Punishment, Classroom Management, Elementary School Teacher.

GİRİŞ

Problem Durumu

Günümüz Türkiye'sinde eğitim alanında duyuşsal hedeflerden çok bilişsel hedeflere ağırlık verilmekte ve başarı ölçütleri bu çerçevede ele alınmaktadır. Paykoç'a (1995) göre duyuşsal alanın bilinçli olarak ele alınmasının iki önemli gerekçesi vardır. Bunların birincisi duyuşsal faktörlerin başarı/performans üzerindeki etkileri, ikincisi de eğitimin amaçları ve içeriği açısından öğrencilerde belli tutum ve değerlerin geliştirilmesi gereğidir.

Değerler duyuşsal boyut içinde önemli bir yere sahiptir (NCS, 1984, akt. Doğanay, Sarı, 2004, s.359). Değerlerin kazandırılması ailede başlar ancak okulların bu konudaki rolü büyük önem taşımaktadır. Okulda kazandırılması hedeflenen bu değerler birbirleri ile etkileşim halinde olmakla birlikte, bunlar arasından çocuğun psikososyal gelişiminde başarı ve özgüven için önkoşul niteliği taşıyan sorumluluk, toplum bilincinin yerleştirilmesinde oldukça etkilidir.

İnsanın içinde yaşadığı toplum tarafından kabul görmesini ve toplumda saygınlık kazanmasını kolaylaştıran, başarılı bir kimlik oluşturmada önemli rol oynayan sorumluluk duygusu, yazılı kaynaklarda, çeşitli tanımlarla ifade edilmektedir. Yavuzer (1998, s.107) sorumluluğu, erken çocukluk dönemlerinden başlayarak çocuğun yaşına, cinsiyetine ve gelişim düzeyine uygun olarak görevlerini yerine getirmesi olarak tanımlamaktadır. Başaran'a göre (1971) sorumluluk duygusu, ödev olarak üzerine alınan ya da verilen bir işi her ne pahasına olursa olsun sonuna kadar yapma ve gerektiğinde bunun hesabını verme ile ilgili bir duygudur. Glasser (Glasser, 1990, p.13 ; Nelson-Jones, 1982, s.40) sorumluluğu, "başkalarının kendi gereksinimlerini karşılamalarına engel olmayacak şekilde bireyin kendi gereksinimlerini karşılama yeteneği" olarak tanımlamaktadır.

Sorumluluk duygusu, doğumla birlikte gelen bir duygu değildir ve sonradan, uygun koşulların yerine getirilmesiyle kazanılmaktadır. Sorumluluğun gelişmesi için insanın sorumluluk alabileceği bir ortamda yetişmesi gerekir. Kişinin yetiştiği ortamda, kendisi için seçim yapma ve yaptığı seçimin sonuçlarından sorumlu olma fırsatı verilmemişse, sorumluluk duygusu gelişemez (Cüceloğlu, 2002, s.211). Sorumlulukla ilgili öğrencilerle konuşarak onlarda toplum ve kendileri adına sorumluluk duygusunun geliştirilmesi beklenemez. Sorumluluğu geliştirme aktif bir uygulamadır. Öğrencilere kendi deneyimleriyle sorumluluk duygusunu geliştirmeleri ve sorumluluğu öğrenme fırsatları sunulmalıdır. Diğer bir ifadeyle sorumluluk gelişimi için çoklu fırsatlar sağlanmalıdır (McCabe & Rhodes 1992; akt: Ackerman, Hughs and Wilder, 1997). Glasser (1999,s.27), sorumluluğun ancak durum değerlendirmesi yapılarak, kendisi ve başkaları için yardımcı olacak yolları düşünerek öğrenileceğini savunmaktadır. Ona göre anaokulundan itibaren sorumluluğu öğrenme fırsatı verilen çocuk, toplumsal olayların farkında, sorumluluk sahibi biri olabilir.

Marshall (2005, p.51), öğretmenlerin öğrencileri disipline etme rolüne dikkati çekerek, öğretmenlerin disipline etme görevini üstlendikleri zaman, öğrencilerini sorumluluk alma fırsatlarından mahrum etmiş olacaklarını ifade etmektedir. Marshall'a göre disiplin ve sınıf yönetimi sıklıkla karıştırılmasına rağmen farklı konulardır. Sınıf yönetimi bir şeylerin nasıl yapılacağı ile ilgilidir ve yapılar, prosedürler ve rutinlerin devamlılığını gerektirir. Bu da öğretmenin sorumluluğundadır. Disiplin ise sınıf yönetiminin aksine öğrencinin sorumluluğundadır ve olumlu davranışı zorunlu kılar. Öğrenmeyi destekleyici sınıf atmosferi oluşturmak öğretmenin görevi olsa da öğrenciler yaptıklarından sorumludurlar.

Disiplin yöntemleri iki temelde incelenebilir. Bunlar dış denetimli (kısıtlayan-cezalandıran) disiplin ve iç denetimli (öğreten-eğiten) disiplin türleridir. Dış denetimli disiplin, dıştan gelen yönlendirme ya da başkalarının koyduğu disiplini, iç denetimli disiplin ise kişinin kendi kendine koyduğu disiplini ifade eder (Gordon, 2000, s.7). Kılbaş (2003, s.75)'a göre iyi bir disiplin sisteminin temelini kendini denetleyebilen yetişkinler oluşturur.

Dış denetimli disiplin yöntemlerini iki grupta incelemek mümkündür:

I. **Fiziksel Disiplin Yöntemleri (Fiziksel Ceza):** Çocuğu dövmek, kapalı bir yere hapsetmek, cezaya bırakmak gibi kaba kuvvetle verilen cezalar veya yaptırımlar, fiziksel disiplin türüne girer.

II. **Sözel Olumsuz Disiplin Yöntemleri:** Çocuğun davranışlarını kontrol etmek üzere yetişkin tarafından başvurulan azarlama, bağırma, tehdit, beddua, sözle hor görme, sevgiyi esirgeme gibi yöntemlerdir (Özen, 2001, s.112).

Aşırı bir dış denetimle bütün davranışları başkaları tarafından kontrol edilip düzenlenen çocuklar, iç denetim geliştirme olanağı bulamadıklarından, aile kontrolü dışındaki yaşamlarında kendilerini kontrol etmekten acizdirler. Büyük bir olasılıkla bu çocuklar, ileriki yaşamlarında sorumsuz, kontrolsüz davranışlarda bulunan kişilikler veya başka birinin kontrolü altına kolaylıkla girebilen, pasif, tepki göstermesini bilmeyen, her şeyi kabullenici kişilikler geliştirme eğiliminde olacaklardır (Özen, 2001, s.113).

Humphreys (1999, s.16), sınıfta geçen zamanlarının çoğunu öğrencilerin asi davranışlarını kontrol etmeye çalışarak geçiren öğretmenlerin, çabalarının çocuklar üzerinde etkili olmadığından yakındıklarını ve pek çok ana-babanın da benzer şikayetleri bulunduğunu bildirmiştir. Bu tür disiplin girişimleri karakter itibariyle sıkıyönetimci ve saldırgan olma eğilimindedir ve yetişkinlerin kendileri adına istedikleri, bir başka insana yönelik temel saygıyı içinde barındırmadığından başarısızlığa mahkum olmaktadır. Ceza vermeye dayalı yaklaşımda bütün kararları yetişkinler verir ve problem çözme aşamalarını onlar yürütür. Bütün güç ve kontrol yetişkinlerde olduğu için çocuklar bu sürecin dışında bırakılmışlardır. Böylece ceza vermeye dayalı yaklaşım, çocukların sorumluluk kazanma ve öğrenme fırsatlarını ellerinden almaktadır (Mackenzie, 2004, s.27).

Dodson (1998, s.39, s.41) cezanın, çocuklarda, gençlerde ve yetişkinlerde; öfke, utanç ve intikam duygularını körüklediğini, böyle hisseden çocuklara ve gençlere ise bir şey öğretmenin mümkün olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre ana-babalar cezayı, kötü davranan çocuklarını bu hareketten caydırmak için verirler. Ancak ceza (negatif ilgi), ilgi görmemekten daha iyidir diye düşünen çocuk, ilgi çekmek için kötü davranmaya devam eder. Böylece ana-babalar kurtulmak istedikleri davranışı bilmeden pekiştirirler. Dolayısıyla cezanın hiçbir eğitici yanı yoktur çünkü ceza, çocuğa ne yapacağını öğretmek yerine ne yapmaması gerektiğini dikte eder.

Öğrencilere sorumluluk kazandırma sürecinde başrol oynayan öğretmenlerin iç denetim geliştirmeleri aşamasında öğrencilerine rehberlik etmeleri son derece önemlidir. Bu süreçte öğretmenin tutumu, öğrencinin sorumlu davranmaya yönelmesinde belirleyici bir etkendir. Eğer öğretmen ceza içeren yöntemlere başvurursa bu, kısa vadede belki olumlu sonuç verebilir. Ancak bu sonucun devamlılığı, cezanın devamlılığını gerektirebilir. Böyle bir durumun da birçok sakıncası vardır. Bunlardan biri öğrencilerin cezayı benimsemesidir ki bu, cezanın etkisini yitirmesine neden olabilir. Ayrıca ceza sık uygulandığında uygulanan öğrencide yetersizlik beklentisi, kendine güvensizlik, aşağılık kompleksi gibi olumsuz duyguların yerleşmesine neden olabilir. Buna karşılık olumlu davranışa vurgu yapan, davranışlarıyla örnek olan, bütün öğrencilerine eşit davranan ve öğrencilerinin beklentileri ile kendi beklentilerinin kesişim kümesini genişletme çabasında olan bir öğretmen kısa vadede başarısız olabilir. Ancak uzun vadede daha kalıcı davranış değişiklikleri gerçekleşebilir. Özyürek (1998, s.98-107), sorunlu davranışların azaltılmasında beden üzerinde güç kullanma ve aşağılayıcı sözler yerine, sorunlu davranışların ardından önceliklerin geri alınması ve uygun davranışlar sonrasında pekiştirici uyaranlara (hoşa gidecek durumlar) başvurmayı birlikte kullanmanın, alternatif davranış azaltma süreci olduğunu belirtmektedir. Bu doğrultuda öğretmenlerin ve çocuk yetiştiren herkesin, çocuğun sorumluluk kazanımı sürecindeki tutumunu gözden geçirmesi ve gerekli önlemleri alması gerekmektedir.

Yapılan literatür taramalarında, ilköğretim düzeyinde sorumluluk kazandırmada ceza kullanımına ilişkin mevcut durumu ortaya koyan bir çalışmaya rastlanamamıştır. Bu nedenlerle bu araştırmada sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda uygulanan cezaların ve bunlara ilişkin öğrenci algılamalarının ortaya konması gereği doğmuştur.

Araştırmanın Amacı

Sınıf öğretmenlerinin sorumluluk kazandırmada kullandıkları cezaların etkililiğine ilişkin öğrenci algılarını ortaya çıkarmayı amaçlayan bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda öğretmenlerin uyguladıkları cezalar nelerdir?
2. Öğretmenler tarafından uygulanan yaptırımlar sonucu öğrencilerde davranış değişikliği ne düzeyde gerçekleşmektedir?
3. Öğrenciler sorumluluklarını yerine getirmediklerinde ne tür yaptırımları tercih etmektedir?

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin sorumluluk kazandırmada kullandıkları cezaların etkililiğine ilişkin öğrenci algılarını ortaya çıkarmak amacıyla nitel araştırma deseni kullanılmıştır. Nitel araştırma, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, olguların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma modelidir. Bu model, araştırma yapılan ya da yapılması planlanan kişilerin sahip oldukları deneyimlerinden doğan anlamların sistematik olarak incelenebilmesinde tercih edilmiştir. (Yıldırım ve Şimşek, 2005, s.39; Ekiz, 2003, s.25).

Örneklem

Araştırmaya 2006-2007 öğretim yılında Adana il sınırları içinde bulunan 12 devlet ilköğretim okulunun 5. sınıflarına devam eden 184'ü kız ve 228'i erkek olmak üzere toplam 412 öğrenci dahil edilmiştir. Örneklem almada olasılıklı olmayan örnekleme yöntemlerinden kolay ulaşılabilir durum örneklemesi yöntemi kullanılmıştır. Örneklemin 5. sınıf öğrencileri içinden seçilmesinde, bu sınıftaki öğrencilerin yaş itibariyle diğer birinci kademe öğrencilerinden daha büyük olmaları ve sorumluluklarının daha fazla olması etkili olmuştur. Bununla birlikte veri toplama sürecinde araştırma konusunun öğrenci düzeyine indirilmesinde karşılaşılabilecek güçlükler göz önünde bulundurularak, öğrencilerle birebir görüşme yapmanın anket yoluyla elde edilen verileri destekleyeceği düşünülmüştür. Bu amaçla daha önce belirlenen örneklem içinden görüşme yapmak üzere 24 kız ve 24 erkek olmak üzere toplam 48 öğrenci nitel verileri toplamak üzere araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur.

Veri Toplama Araçları

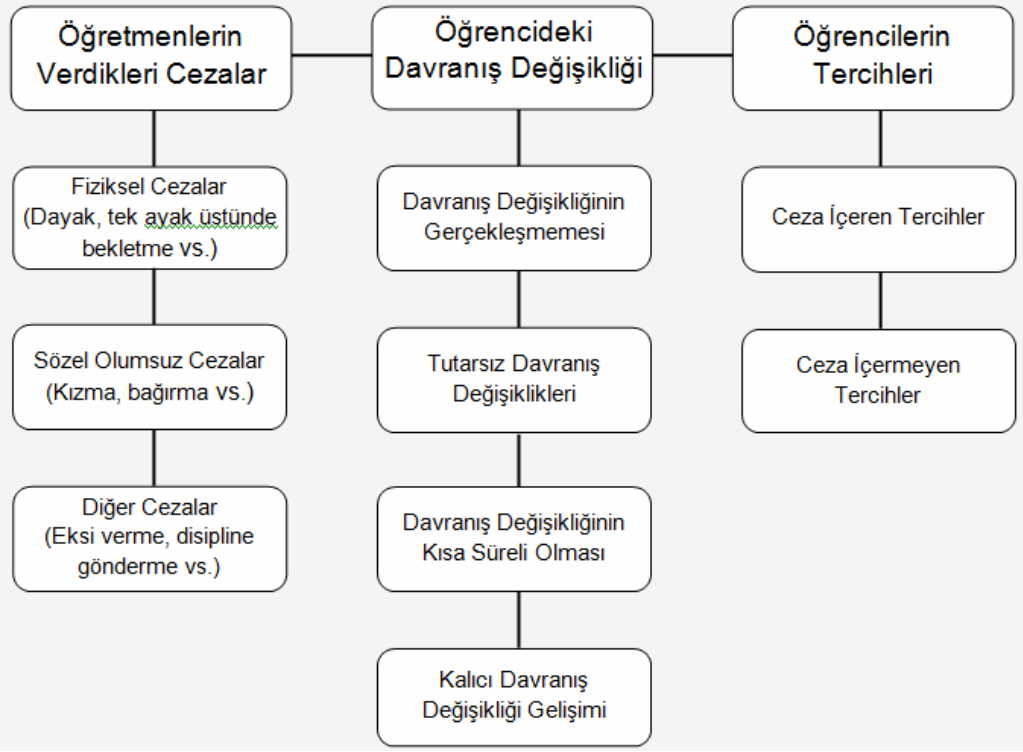
Araştırmada kullanılan veri toplama araçları, öğretmenlerin uyguladıkları cezaların etkili olup olmadığına ilişkin algılamalarını belirlemek üzere öğrencilere yöneltilen "Sorumluluk Kazandırmada Ceza Uygulamaları" (SKCU) anketi, veri geçerliliğini arttırmak için yapılan görüşmelerde kullanılan görüşme formu ve kişisel bilgiler formudur.

Araştırmada kullanılacak anket formu üzerinde önce öğretmenlerin öğrencilerden bekledikleri ve öğrencilerin çoğunlukla yerine getirmedikleri sorumluluklar hakkında bilgi edinmek amacıyla bir ön çalışma yapılmıştır. Bu ön çalışmada 31 öğretmenle görüşülerek SKCU anketine temel oluşturan öğrenci sorumluluklarına yönelik bilgiler elde edilmiştir. Bu bilgiler doğrultusunda anket soruları oluşturulmuş ve uzman görüşleri de alınarak anket uygulamaya hazır hale getirilmiştir. SKCU anketinde 14 farklı spesifik durum için öğrencilere; sorumluluklarını yerine getirmediklerinde öğretmenlerinin ne yaptığı, kendilerinin bundan sonra nasıl davrandığı ve sorumluluklarını yerine getirmedikleri durumda ne tür yaptırımları tercih ettiklerini hedef alan açık uçlu sorular yöneltilmiştir.

Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken görüşme soruları ankette sorulan sorulara paralel nitelikte hazırlanarak veri geçerliliği artırılmaya çalışılmıştır. Ses kayıt cihazı yardımıyla kaydedilen görüşmeler her bir öğrenciyle ortalama 10'ar dakika sürmüştür.

Verilerin Analizi

SKCU anketi ve görüşmelerden elde edilen verilerin analizinde nitel içerik analizi yönteminden yararlanılmıştır. Bu çerçevede anket ve görüşme yoluyla elde edilen veriler öncelikle MS Office Excell programına aktarılmış, daha sonra kodlara dönüştürülmüş ve ilişkili kodlar bir araya getirilip gruplandırılarak temalar oluşturulmuştur. Son olarak temalar ve bunlara ilişkin kodlar, frekansları ile birlikte tablolara yerleştirilmiştir. Oluşturulan gruplar ve bunlara ait temalar (kategoriler) Şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1. Öğrenci görüşlerine ait grup ve temalar

Oluşturulan Grup ve Temaların (Kategoriler) Tanımları

Araştırma verilerinin analizi ile belirlenen kodların ilişkilendirilmesi sonucu oluşturulan tema ve grupların tanımları aşağıda sunulmuştur:

Öğretmenlerin verdikleri cezalar: Öğretmenlerin öğrencilerine uyguladıkları cezalar.

- *Fiziksel Cezalar:* Öğretmenlerin uyguladıkları şiddet ya da fiziksel zorlama içeren cezalar.
- *Sözel Olumsuz Cezalar:* Öğretmenler tarafından öğrencilere yöneltilen azarlama, bağırma, tehdit, beddua ve sözle hor görme davranışları.
- *Diğer Cezalar:* Fiziksel ve Sözel Olumsuz Ceza türlerine girmeyen, eksi verme, aynı ödevi tekrar verme gibi cezalar.

Öğrencideki davranış değişikliği: Uygulanan yöntemler sonucunda öğrencide davranış değişikliği oluşma durumu ve düzeyi.

- *Davranış Değişikliğinin Gerçekleşmemesi:* Öğrencide olumlu yönde davranış değişikliği gerçekleşmemesi durumu.
- *Tutarsız Davranış Değişiklikleri:* Öğrencide meydana gelen olumlu yöndeki davranış değişikliğinin ara-sıra gözlenmesi durumu.
- *Davranış Değişikliğinin Kısa Süreli Olması:* Öğrencide meydana gelen olumlu yöndeki davranış değişikliğinin kısa bir süre gözlenmesi durumu.
- *Kalıcı Davranış Değişikliği Gelişimi:* Öğrencide olumlu yönde, kalıcı davranış değişikliği gelişmesi durumu.

Öğrencilerin tercihleri: Sorumluluklarını yerine getirmediklerinde öğrencilerin öğretmenleri tarafından uygulanmasını tercih ettikleri yaptırımlar.

- *Ceza İçeren Tercihler:* Öğrencilerin ceza içeren yaptırım tercihleri.
- *Ceza İçermeyen Tercihler:* Öğrencilerin ceza içermeyen yaptırım tercihleri.

Kodlarla İlgili Kısaltmalar: Araştırmada öğrencilerin görüşlerini yansıtmak amacıyla görüşme metinlerinden örnek alıntılara yer verilmiştir. Görüşme metinlerini verirken kullanılan kısaltmalar:

Kız öğrenciler için K; erkek öğrenciler için E ve sıra numarası verilerek belirtilmiştir.
Örnekler: *(K-12)* : 12 anket numaralı kız öğrenci.
(E-52) : 52 anket numaralı erkek öğrenci

BULGULAR

Bu bölümde, veri toplama araçlarıyla elde edilen verilere ilişkin bulgular araştırma sorularına paralel olarak verilmiştir.

1. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda öğretmenlerin uyguladıkları cezalara ilişkin bulgular

14 farklı spesifik durumda verilen cezaları belirlemek üzere uygulanan anket aracılığıyla toplam 412 öğrenciden alınan yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1'de görüldüğü gibi sorumlulukların yerine getirilmediği 14 farklı spesifik durum için öğrencilerden alınan yanıtlar incelendiğinde ceza içeren öğretmen davranışları içerisinde en çok sözel olumsuz cezalara rastlanmaktadır. Sözel olumsuz cezalar içerisinde ise en çok tekrarlanan ifade "kızıyor", "bazen / biraz kızıyor" (%25) ifadeleridir. Öğrenciler bunlardan başka "bağırıyor", "tehdit ediyor", "dalga geçiyor" ifadelerini kullanmışlardır. Fiziksel cezalar arasında en sık rastlananı "dövüyor" (%3) (tokat atma, kulak çekme, eline sopa ile vurma vs.) olmuştur. Ayrıca "tahtada bekletiyor" ifadesi de öğrenciler tarafından kullanılmıştır. Tabloda "diğer cezalar" olarak bahsedilen cezalar arasında ise en çok "eksi veriyor" (%1) ifadesi yer alırken, "ceza veriyor" ve "disipline / müdüre gönderiyor" ifadelerine de yer verilmiştir. Ceza içermeyen yaptırımlar arasında en sık karşılaşılan ifade "uyarıyor" (%24) ifadesi olmuştur. Bundan başka, "nasihat ediyor", "kontrol ediyor" ifadelerine rastlanmıştır.

Tablo 1. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda öğretmenlerin uyguladıkları cezalara ilişkin frekans ve yüzde dağılımları

Anket Soruları	Fiziksel Cezalar		Sözel Olumsuz Cezalar		Diğer Cezalar		Ceza İçermeyen		Hiç yapmadım		Soru Anlaşılmamış	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Ödevini yapmadığın ya da eksik yaptığın zaman öğretmenin ne yapıyor?	6	1	140	34	36	9	170	41	111	27	7	2
2. Okula vaktinde (erken) gelmediğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	1	<1	35	8	16	4	190	46	168	41	7	2
3. Derse hazırlıklı gelmediğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	5	1	128	31	20	5	146	35	98	24	30	7

4. Ders kitabını, defterini veya araç-gereçlerini eksik getirdiğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	5	1	108	26	15	4	164	40	117	28	7	2
5. Ders sırasında öğretmenini dinlemediğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	16	4	117	28	26	6	166	40	92	22	12	3
6. Derste parmak kaldırmadan konuştuğun zaman öğretmenin ne yapıyor?	7	2	104	25	31	8	185	45	80	19	17	4
7. Derste izin almadan dolaştığın zaman öğretmenin ne yapıyor?	18	4	147	36	8	2	142	34	112	27	3	<1
8. Okul araç-gereçlerine ve eşyalarına zarar verdiğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	16	4	120	29	29	7	102	25	133	32	9	2
9. Arkadaşlarınla kavga ettiğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	47	11	112	27	32	8	108	26	122	30	1	<1
10. Öğretmenine karşı geldiğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	33	8	89	22	14	3	42	10	223	54	2	<1
11. Sınıfı kirlettiğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	4	1	80	19	86	21	85	21	136	33	5	1
12. Elbiselerini kirlettiğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	2	<1	60	15	5	1	171	42	146	35	6	1
13. Okula uygun kıyafetle gelmediğin zaman, yani arkadaşlarından farklı kıyafetle geldiğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	10	2	100	24	5	1	134	33	134	33	6	1
14. Görevlerini vaktinde yerine getirmediğin zaman öğretmenin ne yapıyor?	7	2	144	35	17	4	101	25	122	30	20	5

Anket verilerinin geçerlik ve güvenilirliğini desteklemek amacıyla 412 öğrencinin içinden seçilmiş olan 48 öğrenci ile yapılan görüşmelerden elde edilen veriler de anket verilerini destekler niteliktedir. Öğrencilere sorulan "Sorumluluklarını yerine getiremediğinde öğretmenin ne yapıyor?" sorusuna 25'i "kızıyor", "bazen / biraz kızıyor" derken 7'si "dövüyor / bazen dövüyor", 4'ü "tek ayak üstünde durma cezası veriyor" ve 2'si de "disipline gönderiyor" yanıtını vermiştir. Ceza içermeyen yaptırımlardan yine en sık rastlanan ifade "uyarıyor" (28 öğrenci) olmuştur.

Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda öğretmenin ne yaptığı ile ilgili öğrenci görüşlerine ait kayıtlardan birkaçı aşağıda verilmiştir:

"Uyarıyor, parmak kaldırmadan konuşanları kaldırmıyor, arada bir kızıyor."(E-52)

"Bazen kızıyor, bazen sinirleniyor, bazı arkadaşlarımıza biraz sopa atıyor yani yavaş vuruyor o kadar hızlı vurmuyor da. Hazırlıksız gelenlere bir daha çalışın sizi kaldıracağım diyor. Ödev yapmayanların isimlerini alıp velilerini çağırıyor."(E-18)

"Bazen kızıyor, kırgın oluyor, soruyor neden yapmadığını. Bazen de ödevi tekrar baştan veriyor."(K-12)

2. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda uygulanan yaptırımlara karşılık öğrencilerdeki davranış değişikliğinin düzeyine ve öğrencilerin yaptırım tercihlerine ilişkin bulgular

14 farklı spesifik durumda uygulanan yaptırımlara karşılık öğrencilerdeki davranış değişikliğinin düzeyine yönelik anket soruları aracılığıyla toplam 412 öğrenciden alınan yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 2'de sunulmuştur. Tablo 2'de öğrencideki davranış değişikliği düzeyi kısmında verilen rakamların ifade ettiği anlamlar aşağıda verilmiştir:

1. Davranış değişikliğinin gerçekleşmemesi
2. Tutarsız davranış değişiklikleri
3. Davranış değişikliğinin kısa süreli olması
4. Kalıcı davranış değişikliği gelişimi

Tablo 2'de yer alan veriler incelendiğinde bütün sorularda öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun kendilerindeki olumlu davranış değişikliğinin kalıcı düzeyde olduğunu belirttiği görülmektedir. Diğer düzeylerin frekansları genel olarak düşük olmakla birlikte bazı sorularda tutarsız davranış değişikliklerine sahip olduğunu belirten öğrenci sayılarının yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Ayrıca öğretmene karşı gelme davranışı ile ilgili soruya öğrencilerin çoğunlukla "hiç yapmadım" yanıtını vermeleri nedeniyle bu soruya ilişkin olarak tabloda verilen diğer yanıtların frekansları, öteki sorulara göre düşük çıkmıştır.

Ankete katılan öğrenciler arasından seçilen 48 öğrenci ile yapılan görüşmelerde de anket verilerini destekleyen bilgilere ulaşılmıştır. Öğrencilerden 24'ü (%50) kendisinde veya arkadaşlarında olumlu yönde kalıcı davranış değişikliği gerçekleştiğini belirtirken 13'ü (%27) davranış değişikliğinin kısa süreli olduğunu, 9'u (%19) da tutarsız davranış değişiklikleri gerçekleştiğini ifade etmiştir. Öğrencilerin bu yöndeki görüşlerinden örnekler aşağıda verilmiştir:

"*Düzeliyorum ve düşünüyorum, bir daha öyle yapmamaya karar veriyorum."(K-96)*

"*Bazı kişiler yine devam ediyor, bazı kişiler ise eksiksiz yapıyor. Bazılarında etkili oluyor bazılarında etkili olmuyor."(K-82)*

"*Etkili oluyor. Ben devamlı yapıyorum ama devamlı değil ara sıra yapıyorum yani aksattığım oluyor."(E-78)*

Tablo 2. Sorumlulukların Yerine Getirilmemesi Durumunda Uygulanan Yaptırımlara Karşılık Öğrencilerdeki Davranış Değişikliğinin Düzeyine İlişkin Frekans ve Yüzde Dağılımları

Yaptırımların Uygulandığı Durumlar	Öğrencideki Davranış Değişikliği Düzeyi							
	1		2		3		4	
	f	%	f	%	f	%	f	%
1. Ödevin yapılmaması ya da eksik yapılması durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	5	1	49	12	26	6	203	49
2. Okula vaktinde (erken) gelmeme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	1	<1	28	7	10	2	172	42
3. Derse hazırlıklı gelmeme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	4	1	21	5	9	2	220	53
4. Ders kitabını, defterini veya araç-gereçlerini eksik getirme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	2	<1	19	5	7	2	233	57
5. Ders sırasında öğretmenini dinlememe durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	12	3	6	1	7	2	244	59
6. Derste parmak kaldırmadan konuşma durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	1	<1	23	6	15	4	238	58
7. Derste izin almadan dolaşma durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	2	<1	13	3	6	1	235	57

8. Okul araç-gereçlerine ve eşyalarına zarar verme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	0	0	6	1	9	2	207	50
9. Arkadaşlarıyla kavga etme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	1	<1	13	3	5	1	223	54
10. Öğretmenine karşı gelme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	0	0	2	<1	5	1	140	34
11. Sınıfı kirletme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	1	<1	5	1	6	1	207	50
12. Elbiselerini kirletme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	1	<1	9	2	4	1	192	47
13. Okula uygun kıyafetle gelmeme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	0	0	6	1	4	1	202	49
14. Görevlerini vaktinde yerine getirmeme durumunda uygulanan yaptırıma karşılık:	2	<1	9	2	6	1	205	50

3. Sorumlulukların yerine getirilmemesi durumunda öğrencilerin yaptırım tercihlerine ilişkin bulgular

Öğrencilerin yaptırım tercihleri ile ilgili anket sorularından elde edilen verilere genel olarak bakıldığında ceza içermeyen yaptırım tercihlerinin (%41) ceza içeren yaptırım tercihlerine (%15) oranla daha fazla olduğu göze çarpmaktadır. Yani öğrenciler genel olarak sorumlulukların yerine getirilmemesi ya da eksik yapılması durumunda uygulanacak yaptırımların büyük bir oranda ceza içermeyen yaptırımlardan oluşmasını tercih etmektedirler. Ancak öğretmene karşı gelme davranışı ile ilgili sorulan soruda bu durumun tersine ceza içeren yaptırım tercihlerinin frekansının daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla öğrenciler, öğretmene karşı gelme davranışı ile ilgili yaptırımların daha çok ceza içeren yaptırımlar olması yönünde tercih bildirmişlerdir. Ayrıca öğrencilerin genel olarak ortalama %25'inin, öğretmeninin uyguladığı yaptırımdan memnun olduğu ortaya çıkmıştır.

Yaptırımlar ile ilgili görüşme verileri incelendiğinde yine ceza içermeyen yaptırımların ceza içerenlere göre öğrenciler tarafından daha çok tercih edildiği anlaşılmıştır. Bu görüşleri doğrultusunda öğrencilerin kendi ifadelerinden örnekler aşağıda sunulmuştur:

"Kızmamasını isterim sadece uyarmasını."(E-84)

"Kızmamasını isterdim. Uyarıp, mesela onun içinde bilmediğim olduğu için yapamamışımdır, onu öğretmesini isterdim."(K-74)

"Kötü değil iyi davransın. Kızmamasını, bazen dövüyor, dövmesin."(E-43)

"Uyarmasını isterim, kızmasını, biraz da (-duraklıyor-) dövmesini isterim."(K-28)

TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu araştırmada sınıf öğretmenlerinin sorumluluk kazandırmada kullandıkları cezalara ilişkin öğrenci algılamalarını ortaya çıkarmak amacıyla anket ve yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak öğrencilerden veri alınmıştır.

Araştırmanın birinci alt amacına ilişkin bulgulara göre öğretmenlerin yerine getirilmeyen sorumluluklarla baş etmede ceza içermeyen yöntemlerin yanında ceza içeren yöntemlere de başvurdukları anlaşılmıştır. Öğretmenler tarafından en çok kullanılan ceza türü ise sözel olumsuz cezalardır. Bu ceza türünün yüksek oranda tercih edilmesinde, öğrenciyi davranışının sonucu ile yüzleştirme becerilerini öğretmenlerin yeterince kullanmamaları etkili olmuş olabilir. Bulgular ayrıca öğretmenlerin fiziksel cezayı en çok öğrencilerin kendilerine karşı gelmeleri ve birbirleriyle kavga etmeleri durumunda kullandıklarını

göstermiştir. Bunun olası nedenlerinden birkaçı, öğretmenlerin öfke gibi olumsuz duyguların kontrolü konusunda yeterli bilgiye sahip olmamaları, benimsedikleri sınıf yönetimi anlayışının bu tür müdahalelere olanak vermesi ya da çatışma çözüm stratejilerini kullanmayı bilmemeleri olabilir.

Yerine getirilmeyen sorumluluklara karşılık öğretmenlerin uyguladıkları yaptırımların etkililiğine ilişkin ikinci alt amaca yönelik bulgular, öğrencilere göre yaptırımların genel olarak etkili olduğunu göstermiştir. Ancak bazen bu etkinin kısa süreli olduğu ve öğrenciden öğrenciye değiştiği ortaya çıkmıştır. Öğrencilerin yaptırımları genel olarak etkili bulmaları, evde de ebeveynlerinin benzer türden ceza içeren davranışlarına maruz kalmaları nedeniyle ceza içeren yaptırımları da ceza içermeyenler gibi doğal bir sonuç olarak kabul edip benimsemelerinden kaynaklanmış olabilir. Öğrencilerin olumlu yönde görüş bildirme şeklindeki tutumları, olumlu yöndeki beklentilerinden kaynaklanmış da olabilir. Ayrıca öğrenciler bu sorulara cevap verirken yaptırımların uzun süreli etkilerini dikkate almayıp anketin uygulandığı tarihlerdeki durumu değerlendirmiş olabilirler.

Üçüncü alt amaca ilişkin bulgulara göre öğrenciler sorumluluklarını yerine getirmediklerinde ceza içermeyen yaptırım tercihlerini, ceza içerenlere oranla daha fazla tercih etmektedirler. Dolayısıyla öğrencilerin genel olarak sorumluluklarını yerine getiremedikleri zaman öğretmenlerinden daha anlayışlı olmalarını bekledikleri anlaşılmaktadır. Bu beklentinin öğretmenler tarafından dikkate alınması, öğretmenlerin, çocuğun sorumluluk kazanma sürecindeki tutumlarını gözden geçirmeleri ve gerekli önlemleri almaları gerekmektedir. Çocuğa sorumluluk kazandırmak için ceza gibi dış denetimli disiplin gerektiren uygulamalar yerine, çocuğa davranışının sonuçlarını yaşama fırsatı verme gibi iç denetimli disiplin geliştirici ceza içermeyen yaptırımların tercih edilmesi gerekir. Araştırmacılar, davranışlarının doğal sonuçlarını güvenli bir biçimde yaşamalarına izin vermekle ailelerin ve öğretmenlerin, uyumlu ve sorumlu davranarak çocuklara rehberlik etmiş olacaklarını, çocuklardan katı bir şekilde, boyun eğme ve itaat istendiğinde, sorumluluk, özgüven ve özdenetim geliştiremeyeceklerini ifade etmektedirler (Queen, Blackwelder, Mallen, 2003).

Bulgular ayrıca çocukların genel olarak öğretmenlerini davranışlarında haklı bulduklarını göstermiştir. Bunun olası nedenlerinden biri öğrencilerin cezayı bir mantıksal sonuç gibi algılayıp doğal sanmalarıdır. Böylece çocuklar cezaya itaat eğilimi göstermektedirler. Cezanın uzun vadeli sonuçlarının, isyan etme ya da boyun eğme olduğu, boyun eğmenin olumlu bir sonuç gibi görünebilse de körü körüne itaate, özsaygı ve özgüvende azalmaya vardığında, olumsuz sonuçlar doğurduğu bildirilmiştir (Nelsen, Lott, ve Gleen, 1999, s.112).

Anket soruları içerisinde öğretmene saygı sorumluluğunu içeren soruya ait bazı bulgular dikkat çekmektedir. Öğretmene karşı gelme davranışı ile ilgili olan bu soruya verdikleri yanıtlara göre öğrenciler, en çok bu davranışın ardından verilen cezayı haklı bulmakta ve tercihlerini daha çok ceza içeren yaptırımlardan yana kullanmaktadırlar. Öğrencilerin bu görüşü, aile ve toplumun bireye aktardığı kültürel değerler arasında *büyüğe saygı* davranışının üzerinde çokça durulması nedeniyle öğrencilerin bu sorumluluğu yerine getirmeye verdikleri önemden kaynaklanmış olabilir.

ÖNERİLER

Araştırmada elde edilen bulgular doğrultusunda uygulamaya ve araştırmacılara yönelik öneriler aşağıda sunulmuştur:

- ✓ Sınıf içinde öğrencilere sorumluluk kazandırma ve sorumluluğunu yerine getirmeyen öğrencilerle etkili bir şekilde baş etme konusunda okulöncesi eğitimden başlanarak düzeye uygun şekilde konu ile ilgili etkinliklere vs. eğitim-öğretim programlarında yer verilmesi, küçük yaşlardan itibaren çocukların sorumlu davranışlar geliştirmesine katkıda bulunabilir.

- ✓ Hizmet içi eğitim seminerleri ile öğretmenlerin olumsuz duyguların kontrolü ve çatışma çözüm becerileri konularında bilgilendirilmeleri, onların sınıf yönetim stratejilerini olumlu yönde etkileyebilir.
- ✓ Öğretmenlerin, öğrencilere sorumluluk almalarını sağlayacak fırsatlar sunması veya ortamlar oluşturması konusunda bilinçlendirilmeleri, sorumluluğu geliştirmede önemli yararlar sağlayabilir.
- ✓ Sorumlulukların kazanılması konusunda daha uzun süreli, gözlem yöntemini de içeren bir araştırma planlanabilir.
- ✓ Bu araştırmada beşinci sınıf öğrencileri ile çalışılmıştır. Benzer bir çalışma, sınıflar arası karşılaştırmalar yapmak üzere farklı sınıflardan öğrencilerle yürütülebilir.

KAYNAKÇA

Ackerman, S., Hughs, L. And Wilder R., (1997). Improving Student Responsibility. Dissertations theses. Saint Xavier University and IRI/Skylight.

Başaran, İ.E. (1971). *Eğitim Psikolojisi.* İkinci baskı. Ankara.

Cüceloğlu, D. (2002). *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı.* İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.

Dodson, F. (1998) *Doğumdan Yirmi Bir Yaşa Kadar Sevgiyle Disiplin.* (Çeviren: Born, İ.) İstanbul: Kuraldışı Yayıncılık.

Doğanay, A. ; Sarı, M. (2004) "İlköğretim ikinci kademe öğrencilerine temel demokratik değerlerin kazandırılma düzeyi ve bu değerlerin kazandırılması sürecinde açık ve örtük programın etkilerinin karşılaştırılması" *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 10 (39), 356-383

Ekiz, D. (2003). Eğitimde Araştırma Yöntem ve Metotlarına Giriş**.** Ankara: Anı Yayıncılık.

Glasser, W. (1990). *Reality Therapy.* U.S.A.: Harper & Row, Publishers, Inc.
(1999). *Başarısızlığın Olmadığı Okul.* Çev. Teksöz, K. Ankara: Beyaz Yayınları.

Gordon, T. (2000) *Çocukta Dış Disiplin mi? İç Disiplin mi?* (Çeviren: Aksay, E.) İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Humphreys, T. (1999) *Disiplin Nedir? Ne Değildir?* (Çeviren: Çelik, B.) İstanbul: Epsilon Yayıncılık.

Kılbaş Ş. (2003). *Sınıf Yönetimi.* 1.Baskı. Adana: Nobel Yayınevi.

Mackenzie, R. J. (2004) *Çocuğunuza Sınır Koyma.* (Çeviren: Gürel, H.) Ankara: HYB Yayıncılık.

Marshall, M. (2005). "Discipline without stress, punishments or rewards" *The Clearing House,* v.79 n.1 p.51-54

Nelsen, J.; Lott, L. ve Glenn, S. (1999) *Sınıfta Pozitif Disiplin.* (Çeviren: Koyuncu, M.) İstanbul: Hayat Yayıncılık.

Nelson-Jones, R. (1982). *Danışma Psikolojisi Kuramları.* Ed. Akkoyun, F. TDFO Ltd. Şti. Ankara 1995.

Özen, Y. (2001) *Yarına Kalmak Adına Sorumluluk Eğitimi.* Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

Özyürek, M. (1998) *Sınıfta Davranış Değiştirme.* Ankara: Karatepe Yayınları.

Paykoç, F. (1995). "Sosyal bilgiler egitiminde çagdas egilimler". TED. İlkögretim okullarında sosyal bilgiler ögretimi ve sorunları. S. 46 – 68. Ankara: TED Yayınları

Queen, J.A. ; Blackwelder, B.B. ; Mallen L.P. (2003) *Responsible Classroom Management for Teachers And Students.* Upper Saddle River, NJ : Merrill

Yavuzer, H. (1998) *Çocuk Eğitimi El Kitabı.* İstanbul: Remzi Kitabevi A.Ş.

Yıldırım, A.; Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.